

До спеціалізованої вченої ради
ДФ
Карпатський національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Стефурака Ярослава Євгеновича на тему
«Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність обраної Стефураком Я. Є. теми дослідження зумовлена об'єктивною потребою переосмислення ролі громадянського суспільства як стратегічного чинника національної стійкості України в умовах повномасштабної війни та повоєнної відбудови. У тексті дисертації автор слушно наголошує на тому, що вітчизняний громадський сектор пройшов шлях від осередку демократичного спротиву до повноправного суб'єкта державотворення, що здатен оперативно мобілізувати ресурси та адаптуватися до екзистенційних викликів. Особливої уваги заслуговує аналіз інституційної спроможності крізь призму децентралізації та євроінтеграційних процесів, що дозволяє здобувачу не лише розкрити теоретичні аспекти функціонування громадських інституцій, а й обґрунтувати їхню роль у зміцненні безпекового та соціального каркаса сучасної держави.

Проблематика наукової розвідки актуалізується й через процеси глобальної трансформації демократичних інститутів, де український досвід стає унікальним кейсом для всього світу. В умовах кризи традиційних міжнародних безпекових структур саме мережева самоорганізація громадянського суспільства демонструє нові моделі життєстійкості держави, що викликає значний теоретичний інтерес у західній політичній науці. Для України ж подальші дослідження, пов'язані з темою дисертації Стефурака Я. Є., обґрунтовуються необхідністю збереження суспільної консолідації під час тривалого протистояння, де громадський сектор виступає не лише гуманітарним стабілізатором, а й ключовим інструментом просування національних інтересів на глобальному рівні та головним гарантом незворотності демократичних реформ у процесі повоєнного відновлення.

Відтак дисертаційна робота Стефурака Я. Є. є актуальною, затребуваною як у поточних умовах соціально-політичного розвитку України, так і в спектрі

подальших перспективних наукових напрямків вітчизняної та зарубіжної політології.

Зв'язок наукової роботи з науковими планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника у рамках держбюджетної теми «Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи» (номер державної реєстрації 0117U004396).

Ступінь обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Наукові результати дисертаційного дослідження є обґрунтованими, логічно структурованими та емпірично підтвердженими. Вони базуються на сучасних теоретико-методологічних підходах до аналізу громадянського суспільства, його взаємодії з державою та іншими неурядовими інституціями, у тому числі й міжнародними. Застосування комплексного методологічного інструментарію забезпечує високий ступінь обґрунтованості наукових положень та валідність отриманих висновків щодо динаміки розвитку громадянського суспільства в Україні.

Достовірність результатів забезпечена:

– використанням широкого масиву джерел: дисертація спирається на ґрунтовну базу нормативно-правових документів України та інших держав, міжнародних та вітчизняних організацій, наукові публікації українських та зарубіжних дослідників, а також аналітичні матеріали, дані соціологічних досліджень, індексів демократичного розвитку, емпіричні показники досліджуваних аспектів теми дисертації;

– застосуванням сучасних методів: автор використовує комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема системний та структурно-функціональний підходи для аналізу інституційної архітектури громадянського суспільства, а також порівняльно-політологічний та історико-ретроспективний методи для виявлення динаміки трансформації самоорганізаційних практик в умовах сучасних викликів;

– апробацією результатів: результати дослідження оприлюднені в наукових статтях у поважних фахових виданнях, а також представлені на міжнародних та всеукраїнських конференціях, що підтверджує їх достовірність і наукову цінність.

Наукова новизна:

– позитивної оцінки заслуговує запропоноване автором розширене трактування інституційної спроможності громадянського суспільства (с. 23) не лише як статичного набору ресурсів, а як динамічної здатності системи до самоорганізації та адаптації;

– відзначимо конструктивну й багатоаспектну аргументацію переваг партнерства як комплексного чинника оптимізації громадянсько-державних відносин: як *формат* співпраці мобілізує спільні зусилля та ресурси для

досягнення соціально затребуваних результатів; як *принцип* підсилює ціннісну складову процесу демократизації, прищеплює традицію поваги та відповідального ставлення до інтересів партнера, незалежно від рівня його впливовості та наявних повноважень; як *функція* розширює можливості міжінституційних взаємодій, зокрема у контексті комунікацій між представниками держави і громадськості; як *мета* сприяє подальшому розвитку громадянського суспільства і держави, закріплює пріоритет ефективних практик їхнього співробітництва (с. 22–23);

– важливим внеском у розвиток політичної науки є розробка динамічної матриці еволюції громадянського суспільства (с. 21), що охоплює шлях від консолідації внутрішніх інтересів до формування міжнародної суб'єктності. Автор переконливо доводить, що сучасний український досвід репрезентує унікальний етап розвитку, де воєнний стан став каталізатором переходу громадських організацій до рівня глобальних акторів та міжінституційних партнерів;

– наукове значення має обґрунтування структури самоорганізаційного потенціалу як автономної здатності суспільства до розв'язання спільних проблем без прямої детермінації з боку держави. Дисертант обґрунтував зміст інституційної складової поняття «самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства» як мірило автономії та операційної здатності інститутів громадянського суспільства до самовідтворення та саморегуляції, котра визначає рівень суб'єктності громадського сектору в його паритетній взаємодії з іншими інститутами (державою, бізнесом тощо), тоді як соціоцентричний підхід у викладі автора об'єднав сукупність прихованих та реальних ресурсів (людських, соціальних, інтелектуальних), що визначають спроможність громадян об'єднуватися у добровільні структури без зовнішнього державного примусу для вирішення спільних проблем та захисту групових інтересів (с. 21–22).

Обґрунтовані пункти наукової новизни є своєрідним мірилом сучасних тенденцій розвитку громадянського суспільства, передусім трансформації його суб'єктності на усіх рівнях.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 242 сторінки, що відповідає вимогам до такого виду наукової роботи.

Вступ обґрунтовує актуальність теми, формулює мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, а також описує наукову новизну, практичне значення та апробацію результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження громадянського суспільства» аналізує еволюцію політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство» та функціональні практики громадянського суспільства.

Автор дослідив теоретико-методологічні підходи до осмислення громадянського суспільства як сфери активної участі громадян та сукупності добровільних об'єднань. Еволюція цього феномену розглянута через призму

його концептуального оформлення та трансформації практик від Античності до модерних умов глобалізації. Автор виокремлює чотири виміри трансформації фундаментальних концепцій громадянського суспільства: концептуальний, теоретико-методологічний, функціональний та модельно-конфігураційний (с. 48). При цьому детально аналізуються класичні й сучасні теорії, які визначають такі ключові функції спільноти, як запобігання централізації влади, контроль, адвокація та мобілізація громадянської діяльності. Для комплексного аналізу теми в дисертаційному дослідженні систематизовано широкий спектр філософських, загальнонаукових, спеціальних та емпіричних методів.

Розділ 2 «Світові практики інституціоналізації суспільно-політичних відносин» розглядає моделі громадянського суспільства, перспективи його розбудови у глобальному вимірі, партнерство як основу суспільно-державних взаємодій.

Здобувачем досліджено теоретичні та інституційні моделі громадянського суспільства на прикладі країн Європи, де ключову роль відіграє баланс між спроможністю громадських організацій та державною системою стримувань і противаг. Автор категоризував «громадянсько-державне партнерство» як рівноправну, відкриту та взаємовигідну співпрацю влади та суспільства задля спільного вироблення публічних благ (с. 121). Окрему увагу приділено явищу цифрового громадянства, яке трансформує традиційну участь у цифрову демократію через перехід від ієрархічних до мережових форм взаємодії на основі спільних цінностей. Разом із тим, у роботі артикульовано суттєві ризики цифровізації, зокрема «цифрову нерівність», а також глобальні виклики для сучасного суспільства – від зростання авторитаризму та інформаційних воєн до екологічних і гуманітарних криз (с. 129–130). Насамкінець обґрунтовано концепт глокалізації як способу адаптації локальних практик до світових процесів, де рушійним принципом еволюції визначено міжнародну солідарність.

Розділ 3 «Умови формування інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні» досліджує громадянське суспільство в умовах дії правового режиму воєнного стану, децентралізацію як чинник впливу на організаційну структуру громадянського суспільства та його самоорганізаційний потенціал.

Автором проаналізовано особливості функціонування сучасного громадянського суспільства України в умовах правового режиму воєнного стану, який, попри певні обмеження свобод, зберігає необхідний баланс між національною безпекою та демократичними інститутами. Дисертант констатує, що, незважаючи на війну та деформацію комунікаційних мереж через відтік населення, організації громадянського суспільства залишилися репутаційними фаворитами та ключовими внутрішніми партнерами держави. На місцевому рівні емпірично доведено постійне зростання кількості неурядових організацій, чому суттєво сприяла реформа децентралізації, хоча взаємодія з місцевою владою все ще гальмується через комунікаційні недоліки та низьку правову культуру. Для оцінки залученості населення автором запропоновано диференціацію громадян за рівнем активності (від байдужих до проактивних) (с. 175) та розроблено динамічну матрицю формування резильєнтності

громадянського суспільства (с. 185–186). На основі аналізу самоорганізаційного потенціалу Стефураком Я. Є. показано, що вітчизняний неурядовий сектор демонструє позитивну динаміку розвитку, активно переходячи від етапу функціональної автономії до стадії міжнародної міжінституційної співпраці (с. 186–187).

Повнота викладення наукових положень та основних результатів дисертації в публікаціях. Результати дисертації оприлюднені у п'яти наукових статтях у фахових виданнях, зокрема у журналах «Вісник Прикарпатського університету», «Регіональні студії», «Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право», «Політикус», «Knowledge, Education, Law, Management» (2024-2025 рр.). Крім того, результати апробовані на трьох міжнародних та шести всеукраїнських конференціях протягом 2024-2025 рр. у Києві, Івано-Франківську, Львові, Луцьку, Ужгороді. Публікації та виступи на конференціях підтверджують наукову значимість роботи та її відповідність вимогам до дисертаційних досліджень.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання результатів дослідження у викладанні курсів із політичних інститутів, державної політики, демократичних трансформацій та регіонального розвитку.

У дисертації дотримано принципів академічної доброчесності (Закон України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 року № 4742-IX). Використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжується належними посиланнями на відповідні джерела. У списку використаних джерел представлено 317 позицій, включаючи наукові статті, монографії, офіційні документи, інформаційні повідомлення, інтернет-ресурси та ін.

За загальом позитивної оцінки дисертації ряд положень є дискусійними і потребують уточнення, зокрема:

По-перше, запропонована автором динамічна матриця формування резильєнтності та диференціації громадянського суспільства, де четверта стадія «міжінституційна співпраця на міжнародному рівні» є необґрунтованою. Адже, якщо говорити про громадянське суспільство як про систему, то його розвиток не може визначатися переходом усієї сукупності ОГС до міжнародної взаємодії. Абсолютна більшість громадських організацій діє на локальному або регіональному рівні; вирішує конкретні соціальні, професійні, гуманітарні, культурні чи побутові проблеми; не має і не повинна мати міжнародної суб'єктності (у неї це навіть у статуті не прописано); може бути цілком інституційно зрілою, автономною і спроможною, залишаючись суто локальною. Тому виникає логічне питання: чому саме міжнародна діяльність є вищою стадією розвитку громадянського суспільства? Адже невелика волонтерська організація, яка ефективно працює у громаді, має стабільну структуру, фінансування, репутацію, механізми самоврядування та взаємодії з владою, не є менш розвиненим інститутом, ніж організація, яка має партнерів за кордоном. І

куди тоді віднести ГО, які працюють на закордонні гранти і взагалі не є ані масовими, ані відомими в Україні.

По-друге, в дисертації доволі розмитими є поняття «самоорганізаційний потенціал», «інституційна спроможність», «автономія», «суб'єктність громадянського суспільства». Складається враження, що автор ототожнює ці поняття. Тому наразі важливо уточнити чим авторський підхід відрізняється від наявного у вже проведених дослідженнях підходів до суспільної самоорганізації, соціального капіталу, громадянської активності і зрештою інституційної спроможності. Також у роботі недостатньо розмежовано поняття стихійної та інституційної самоорганізації. На с. 21, 23, 70, 179, 194–195 дисертації автор оперує поняттям «самоорганізаційний потенціал» громадянського суспільства. Проте у роботі бракує чіткого аналізу того, як тимчасові волонтерські ініціативи трансформуються (або ні) у сталі інституції, що є критичним для розуміння довгострокової інституційної спроможності.

По-третє, складно погодитися з автором, який розглядає ГС як джерело позитивних соціальних змін. А як тоді бути з так званими «групами вето», які блокують реформи або ж під впливом яких зародився феномен «state capture», під впливом яких фактично руйнується демократія.

По-четверте, у дисертації основним чинником, який лежить в основі інституційної спроможності ГС Стефурак Я. Є. вважає наявність ресурсів для організацій громадянського суспільства (людських, соціальних, інтелектуальних тощо). Проте автор не аналізує критичну залежність українського громадянського суспільства від іноземної допомоги, що створює ризик «проектно-орієнтованої» спроможності замість справжньої інституційної стійкості.

По-п'яте, на с. 38–39, 59–60 автор посилається на концепції глобального суспільства (У. Бек, Х. Булл, В. Валерстайн, Ю. Габермас, Е. Гідденс, М. Калдор, Дж. Кін, Р. Фальк, Д. Хелд та ін.). Враховуючи сучасну неефективність багатьох міжнародних інституцій у стримуванні російської військової агресії проти України, ці апелювання здобувача потребують уточнення та їх верифікації з українськими реаліями.

По-шосте, у роботі не досить переконливою є власне дослідницька частина. Автор фактично обмежився аналізом динаміки утворення громадських організацій у регіонах, тоді як кількісні показники не дають цілісного уявлення про реальний стан та інституційну спроможність громадянського суспільства. У роботі практично не проаналізовано фінансову спроможність ОГС, рівень громадського залучення, кадровий потенціал, реальні форми та масштаби їхньої діяльності. Особливо важливим такий аналіз був би в умовах повномасштабної війни, яка істотно змінила структуру, функції, ресурсну базу та форми діяльності громадянського суспільства в Україні. Саме комплексне дослідження цих трансформацій могло б становити вагомий науковий і практичний внесок та більш переконливо підтвердити висновки автора щодо зростання інституційної спроможності й суб'єктності громадянського суспільства.

Висновок. Дисертаційна робота Стефурака Ярослава Євгеновича на тему «Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні» виконана на належному науковому рівні, є завершеною та відповідає принципам академічної доброчесності. Робота розв'язує важливе наукове завдання, а саме ступінь інституційного забезпечення функціонування організацій громадянського суспільства в Україні. Дисертація за актуальністю, науковою новизною та практичною цінністю відповідає спеціальності 052 «Політологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 03.04.2019 р. № 283, від 19.05.2023 р. № 502, від 03.05.2024 р. № 507, від 08.04.2025 р. № 426), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 р. № 341, від 19.05.2023 р. № 502 та від 03.05.2024 р. № 507), а її автор Стефурак Ярослав Євгенович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

д. політ. н., професор,

Директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
член-кореспондент НАН України

Галина Зеленько

